Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 117 1996

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson
Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark
Stockholm: Ulf Boëthius, Ingemar Algulin, Anders Cullhed
Umeå: Anders Pettersson
Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av
Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till docent Hans-Göran Ekman (uppsatser) eller docent Claes Ahlund (recensioner), Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Samtliga insända uppsatser granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall först lämnas i form av utskrift, och efter antagning också på diskett. Maskinskrivna texter accepteras inte. Bidrag lämnade senare än 30 juni 1997 kan ej publiceras i *Samlaren* 118 1997.

ISBN 91–87666–11–1
ISSN 0348–6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1997

5 Merete Bonnesen i en recension av Reins avhandling, citerad efter Ingrid Lyttkens manuskript, »Nora och Fylgia. Maria von Platen i Stockholm 1903–1913», 1993, s. 75.
6 Holmbäck 1991, s. 49.
7 Rein 1962, s. 218.
8 Bure Holmbäck, *Hjalmar Söderberg. Ett författarliv*, Stockholm 1988, s. 200.
9 Ibid., s. 198.
10 Rein 1962, s. 288.
11 Citerat efter Isaksson–Linder 1977, s. 166.
12 Ibid.
13 John Landquist, *Som jag minns dem*, Stockholm 1949, s. 63.
14 I Ellen Keys samling på Kungliga biblioteket i Stockholm.

Nathan Söderblom om August Strindberg *Känt och okänt Några iakttagelser*

Litteraturläget

Nathan Söderbloms förhållande till August Strindberg och Söderbloms syn på Strindbergs författarskap har behandlats i korta översikter av Walter A. Berendsohn, Sven Delblanc, Per Henningsson, Emil Liedgren, Öyvind Sjöholm och Anna Söderblom. Det flyktiga, personliga samröret mellan Strindberg och Söderblom har Berendsohn, Henningsson och Anna Söderblom berört; den sistnämnda också författarens jordfästning, som Söderblom förrättade. Anna Söderbloms kommentarer är mest faktiska upplysningar till dokument hon återger; Berendsohn och Henningsson konstaterar därutöver, att en senare tids forskning visat hur klarsynt Söderblom var i sin uppskattning av Strindbergs dramatik. Delblanc använder starka ord och prisar Söderbloms »geniala och visionärt framsynta» värderingar av Strindberg och av verk som *Till Damaskus* och *Svarta fanor*. I centrum för Liedgrens och Sjöholms skildringar står Strindbergs begravning, om vilken den förstnämnde två dagar innan i sitt hem samtalade med Söderblom. Liedgren mindes livligt hur engagerad för uppdraget hans gäst varit. Därför gjorde han till huvudsak i artikeln att erinra om Söderbloms obegränsade villighet att försöka förstå »ovanliga, säregna, genialt begåvade» människor. Utifrån samma uppfattning såg Sjöholm en sällsam skickelse i att Söderblom fanns att tillgå som officiant den gången och »så kongenialt gestalta sista akten» i det egenartade livsdrama som var August Strindbergs.1

De rader som följer avser att på grundval av känt material men med stöd också av sådant, som tidigare inte använts, något bredda och förtydliga bilden av Söderbloms Strindbergsuppfattning samt att med nya inslag återberätta händelserna den 19 maj 1912, då Söderblom jordfäste en man, vilkens författarskap – till dels – intensivt angick honom men som han i livet aldrig mötte.

Nathan Söderblom skrev åren 1909–12 fem texter särskilt ägnade Strindberg. Tre gavs ut i samtiden. Den första var en artikel »Strindberg och makterna» i *Stockholms Dagblad* den 22 januari 1909, beställd av huvudredaktören Karl Hildebrand till Strindbergs 60-årsdag.2 Det andra tillfället var den 14 november 1911, då Söderblom svarade på Dagens Nyheters enquête bland undertecknare av Strindbergsuppropet om skälen till att de skrivit på. Det tredje bidraget, »Till frågan om Strindberg och religionen», publicerades 1912 efter Strindbergs bortgång. Bonniers hade samma dag författaren avled beställt »något om Strindbergs religiösa föreställningar» för juninumret av förlagets månadshäften och vänt sig till Söderblom, då – som man anförde – säkerligen »ingen bättre än Ni förstått denna sida af diktarens själsslif». Artikeln skrevs under en censorsresa – »skyll flyktigheten i dessa rader på en censors korta frukostlof», kommenterade Söderblom det första utkastet. Han daterade sitt slutliga manus Karlstad, Laxå 22 maj 1912.3

Till 30-årsminnet av August Strindbergs död offentliggjorde Anna Söderblom i en understreckare i *Svenska Dagbladet* 13/5 1942 ett brev 15/2 1911 till Svenska akademien, där Söderblom med motivering föreslår August Strindberg till nobelpriset i litteratur. Året innan hade hon i *Mårbacka och Övralid* låtit trycka ett brev 15/11 1911 från Verner von Heidenstam – dagen efter DN-enquêten – i vilket han kritiserade hennes make för att ta parti för Strindberg samt svaret från Söderblom den 19 november. De tre dokumenten utgavs på nytt 1956 i Anna Söderbloms posthuma memoarer *På livets trottoir*, 2.4

Söderblom om Strindberg och religionen

I de båda uppsatserna 1909 och 1912, som flödar över av iakttagelser och synpunkter och eljest i vad Söderblom skrev om Strindbergs författarskap är några motiv ofta återkommande, vissa omdömen gång på gång upprepade. Först vänder han sig mot försöken i samtiden att bagatellisera den roll religionen spelade för Strindberg. Söderblom är visserligen klar över det vanskliga i att ta Strindberg till intäkt för en åskådning eftersom denne aldrig riktigt hörde hemma i någon: »Den som stöder sig på Strindberg, blir lätt stungen i handen», men han vill hävda att trosfrågan angick Strindberg livet igenom. Kristendomen kunde diktaren bekänna eller bekämpa men aldrig vara likgiltig inför; förhållandet var heller inte så enkelt, att man kunde beskriva Strindberg som fritänkare först och kristen sedan.5 Dock var Söderblom i uttalanden om Strindbergs personliga, kristna tro betydligt tydligare 1912, efter författarens död, än i artikeln 1909.

Söderblom kunde också uttrycka saken så, att Strindberg kände sig »solidarisk med fritänkeriet» så länge det var en rörelse i opposition men när den fastnat i innehållslös och självgod dogmatism tog han med kraft avstånd. Doktrinär förnekelse gick inte att förena med ivern och styrkan i hans andliga krav. Satserna sade något väsentligt inte bara om vad Söderblom tilltalades av hos Strindberg utan också om honom själv. Han hade uppskattat »det bördiga» 80-talet – dess ifrågasättande av gamla värden och rop på förnyelse – men kände ingen sympati för en radikalism, som utvecklats till trångsynt ortodoxi.6

I föreläsningen *Sveriges kyrka* 1907 varnade Söderblom för att fästa allvarligt avseende vid åsikter tillfälligt på modet. Han exemplifierade med Strindberg, vilken effektivare än någon annan gjort slut på »den period, då kristendom och kyrka varit obetingat omoderna», det 80-tal, som han själv med *Röda rummet* inlett.7 1912 läste Söderblom i en minnesruna, att »för den yngre Strindberg voro gud och religion tomma ord, men den mognade mannen förföll till oklart religionsgrubbel, från vilket han åter kämpat sig fri». Söderbloms replik – det ser man av ordvalet – kom i *Bonniers månadshäften*: »Hur någon läsare av Strindberg kan mena, att Gud och religion någonsin för honom varit tomma ord, är mig ... ofattligt.»8

I uppsatsen 1909 tog Söderblom upp Strindbergs eget uttalande, att han redan 1880 retat sig på »den mekaniska världsförklaringens inbilska lögn» och citerade fjärde sången av *Sömngångarnätter* 1884 för att visa hur författaren gisslat den ensidigt naturvetenskapliga världsbilden tolv år före Infernokrisen. Strindbergs fräna uppgörelse där med vetenskapens anspråk på att kunna lösa livets gåta, hade Söderblom använt och citerat stora stycken ur redan i föredraget »Tro, gudstro», vilket han höll bland annat på Folkets hus i Stockholm 1902. Men karakteristiskt nog hade Söderblom med de höga tankar om vetenskapen han hyste till kritiken fogat maningen: »Sitter någon här med blaserad misstro till vetenskap och andens möda, så må han dock veta, att lidelsen i Strindbergs verser och vetenskapens anspråksfulla tro på sin egen makt ändå ligga på samma plan, det plan som heter framåt, icke på det som heter drömmar och njutning.»

För Nathan Söderblom fanns det lika mycket kristendom »i den tidigare Strindbergs krav på personlig sanning och rättfärdighet» som i författarens senare råd att sluka kristendomen oreserverat »rubb och stubb». Dock hade Strindberg, menade han, i sitt senare författarskap – efter den stora krisen – tveklöst »givit några av sina starkaste arbeten».9 Sådana »fullfärdiga mästerverk» var botgörardramerna kring sekelskiftet 1900: *Vid högre rätt*, som innehöll *Advent* 1898 och *Brott och brott* 1899, vidare *Påsk* 1901 och – först och sist – *Till Damaskus* 1898.

I maj 1899 berättar Söderblom, att hans hustru just då är mycket fängslad av den nyutkomna *Vid högre rätt* och att han själv längtar efter att läsa den. »Strindberg lär i denna bok», fortsatte han, »proklamera kristna ideal – och hans eftersägare för 25 år sedan stå kvar och stampa i stöpet.»10 Säkert grep honom i *Brott och brott* det stränga allvaret i Strindbergs trosuppfattning och insikten bekänd i orden: »ingen får religion som icke har ett ont samvete». Både då och senare i livet prisade han diktarens överlägsna förmåga att sceniskt enkelt – »utan att flytta en stol» – med ohygglig verkan gestalta dramats centrala tema: »skuldens förbannelse och försoningens mysterium».

Ty i sammanställningen av dessa två såg Söderblom Strindberg röra vid människolivets innersta villkor. »Nämn», säger han 1909, »en andra dramatiker som så befunnit sig i den egentligt kristna situationen: skuld och förlåtelse.»11 Hur

starkt Söderblom här erfor djupet i Strindbergs författarskap visar ett brev tre veckor senare, i vilket han efterlyser i den egna analysen än större tonvikt på denna genuint kristna frågeställning hos Strindberg: »Ingen, ingen dramatiker», skriver han där, »har så pejlat de verkligheter som heta skuld och förlåtelse.»12 Då tänkte han på *Till Damaskus*. Söderblom fick bara några dagar senare anledning att ånyo offentligt betyga vilket överväldigande intryck det verket gjort på honom. »Finns det», frågade han i sitt svar på *Dagens Nyheters* kända enqête om djävulen, »ett andra drama till med en sådan fruktansvärd innerlighetens styrka?» och återger från födelsedagsartikeln orden om den sant kristna situation författaren däri tecknat. Strindberg brottades »med de enkla, svåra verkligheterna», löd Söderbloms sammanfattning 1912. Den avgörande problemställningen i hans liv var skuld och försoning.13

Strindbergs uppsåt var seriöst. Med det sättet att se kunde Söderblom inte fördöma *Svarta fanor* – som »skrämde mig sjuk», bekände Anna Söderblom decennier senare – denna »fasans bok» med nidbilder av kända, lätt identifierbara samtida. Han menade tvärtom, att romanen skulle stå sig lika bra som *Röda rummet* och *Tjänstekvinnans son*. Det var tvånget Strindberg kände att avslöja och hårt rannsaka företeelser i tiden han ogillade som drev honom skriva som han gjorde. Man fick då aldrig glömma att hårdast var han mot sig själv. Söderblom fann däri ett tecken på att Strindberg var en botgörare, som kände sig ha en mission ålagd honom ovanifrån. Detta gav hans polemik dess patetiska ton.14

Hur författaren skildrat »andens reaktion mot materialismens kväfvande dogmatism» var ett motiv Söderblom återigen framhöll 1911, nu i hänvändelsen till Svenska akademien att tilldela August Strindberg årets nobelpris i litteratur. Söderblom använde också här det enstående i Strindbergs människoskildring som skäl för utmärkelsen och hävdade att denne som ingen annan då levande författare pejlat »djup och afgrunder» i människoandens värld men också förmått att lysande återge dess inslag av himmelsk skönhet och styrka.15

Nathan Söderblom tvekade aldrig om August Strindbergs storhet. Under Strindbergsfejdens dagar fick han anledning att vara mycket tydlig i den saken. Både i enquêten i *Dagens Nyheter* om uppropet för Strindberg och i svaret till Verner von Heidenstam på dennes kritik, gjorde Söderblom det alldeles klart, att han satte Strindberg som författare framför alla andra i Sverige. Visserligen fanns bland dem flera han beundrade. En sådan var Heidenstam själv. Men Strindberg betydde något mer. Han ensam stod i världsklass.16

Då Nathan Söderblom hyste sådana höga tankar om August Strindbergs författarskap var det närmast självklart att han skulle sympatisera med idén bakom Strindbergsuppropet 1911 om en nationalgåva till diktaren och inte finna några svårigheter att sluta sig till kretsen av personer som satt sig före att driva den saken.

Den 22 januari 1912

Det första mötet med kärntruppen till den blivande Strindbergskommittén hölls den 18 januari 1911. I mötet deltog eller på det utsågs till kommittérade följande 13 personer: Karl Nordström, Adolf Björk, John Landquist, Hjalmar Branting, Fredrik Ström, August Lindberg, Marika Stiernstedt-Nordström, Johan Saxon-Lindström, Vilhelm Carlheim-Gyllenskiöld, Gunnar Klintberg, Ernst Didring, S.H. Kvarnzelius och Richard Bergh. Den sistnämnde fungerade som sekreterare. Det var också han som på mötets uppdrag skrev till Nathan Söderblom och inbjöd honom att bli ledamot av kommittén. Dess uppgift var dels att formulera ett upprop om en nationalgåva till August Strindberg, dels – och inte minst – att skaffa »representativa namn från alla läger» att skriva under uppropet. Bergh menade att Söderbloms namn skulle dra till sig många framstående 'in-bjudare' som signatärer och att detta mycket skulle »glädja och smickra Strindberg».17

Man sökte representativa namn »synnerligast inom universitetskretsar» och Bergh bad senare Söderblom att sända kommittén en lista på lämpliga personer, vilka denne bedömde villiga att skriva på uppropet.18 Man förutsåg att Strindberg skulle sätta särskilt värde på att röna uppskattning från akademiskt håll. Det är knappast troligt att Söderblom efterkom kommitténs begäran, men Bergh var ändå nöjd med slutresultatet och tyckte att vetenskapsmännen varit »oväntadt tillmötesgående».19

Söderblom tackade alltså ja men deltog varken i det konstituerande mötet den 25 januari eller i något av de sammanträden med Strindbergskommittén, till vilka han kallades. Det hindrade honom inte från att vara mycket aktiv i den un-

deravdelning som redigerade uppropet till insamlingen. Huvudförfattare var John Landquist. Dennes första text innehöll tydligen lovord också om Strindbergs historiska dramer. Den uppskattningen delade inte Söderblom. Slarvet med fakta och det karikatyrmässiga i dessa skådespel störde honom som historiker – Strindberg var nu, menade han, »icke den stora objektivitetens mästare» – och han förmådde enligt egen utsago redaktionskommittén att stryka alla anspelningar på denna del av Strindbergs författarskap. Ytterligare annat »än värre» påstod han sig ha fått avlägsnat och ersatt av »något af det jag beundrar hos Strindberg». Det kan ha varit till satser som de två följande Nathan Söderblom lämnat bidrag: »Hans diktning spänner öfver människosjälens djup och höjder; han har trängt ned i lifvets heta och smärtfyllda afgrunder och åter stigit till försoningens och kärlekens ljusa rymder. – Genom hela hans diktargärning går ett etiskt drag af själfrannsakan och en stark känsla för människornas rätt liksom för deras nöd.»

Få detaljer är kända, men Söderblom måste i viss utsträckning ha fått respons för sina önskemål beträffande uppropet, ty både Richard Bergh och John Landquist framförde kommitténs tack för de anmärkningar han gjort. På en punkt blev dock Söderblom nekad ändring. Han hade vänt sig mot talet om Strindbergs »manliga mod» i uppropet, ty, menade Söderblom, moraliskt mod saknade denne »i betänklig grad». Tydligen hade Söderblom drivit kravet hårt, att dessa ord skulle strykas, för Landquist undrade om han avsåg ställa »ultimatum». Bergh förklarade senare, att någon bättre formulering än denna hade man inte kunnat komma på. Eftersom kommittén visat honom »utomordentligt tillmötesgående» vad avsåg övriga ändringar ville Söderblom till slut inte ställa kabinettsfråga och uttrycket fick stå kvar. – Man hade haft svårt att vinna fullständig enighet om uppropets text. Det framgår av Landquists brev. I varje fall en skrivning fick gå till omröstning i själva Strindbergskommittén och tydligen fastställas genom majoritetsbeslut.20

Som ledamot av Strindbergskommittén, till vilken – förutom de ovan angivna 13 personerna – Karl Börjesson, N.V.E. Nordenmark, Tore Svennberg och Nathan Söderblom anslutits, undertecknade den sistnämnde med de övriga nationalgåvans adress till August Strindberg. Den överlämnades av tre kommitteledamöter till författaren på hans 63-årsdag den 22 januari 1912.21

Inför födelsedagen hade *Stockholms Dagblad* ringt upp Söderblom och bett honom skriva om Strindberg. Då Söderblom velat föreslå andra hade tidningen bemött hans tvekan med argumentet, att man behövde någon »med auktoritet». Söderblom lovade då halvhjärtat att göra ett försök. Samtalet ägde rum den 15 januari. Dagen därpå kunde Söderblom i *Dagens Nyheter* läsa en artikel av författaren själv, som ville, att all uppmärksamhet den 22 januari inte skulle riktas mot honom utan mot Helgeandsholmen. Anledningen förklarade han sålunda:

> Den 22 januari stundande, eller däromkring, väntar hela landets samlade representanter att få höra den nya regeringen försvara sina åtgärder till svenska statens förnyelse, efter ett mycket långvarigt förnedringstillstånd, som slutligen påminte om Envälde, Sängkammarstyrelse och Militärdiktatur, där Pretorianer dikterade undantags- eller privatlagar, nästan utskrefvo skatter (Flott-miljonen) som borde ha voterats och hvilka behandlade Nationen som en besättning på en fästning eller ett flottans fartyg. Dessa falska fosterlandsvänner, hvilka med stor sannolikhet arbetat som politiska agenter för hemliga ändamål och enskilda intressen, äro misstänkta för att åt främmande stormakter vilja förvandla Sverige till en militärgräns, färdigt att ta sold hos den mestbjudande, samma öde som det arma Danmark undergick då det sig själf ovetande, ruinerade sig med att förse Köpenhamn med odugliga befästningar – för Rysslands räkning. Det är sålunda lifsfrågor för nationen och staten som skola behandlas den 22 januari, och af de nya män, behjärtade och oegennyttiga, pröfvade förut i politikens falskspel, där de den gången förlorade, men därför att de andra spelade med märkta kort.

Dessa nya män, menade författaren måste få all uppmärksamhet och hyllas efter att »i trettio år ha arbetat, under hugg och slag, utan lön». Ett högljutt bifall »till deras vackra arbete skall stärka deras mod, att de icke, vare sig af trötthet eller af en missförstådd ridderlighet att ge motståndaren en del rätt som han icke förtjänar, måtte vackla eller vika.»22

Den utgjutelsen förtog Söderblom all lust att nu ägna August Strindberg en hyllningsartikel. »Gojan om martyrerna, ministeren» fick Söderblom i stället att hos *Stockholms Dagblad* avsäga sig uppdraget. Tidningen ansatte honom hårt per telefon. Men Söderblom stod fast vid sitt nej; inte heller passade det sig, menade han, att inför själva födelsedagen söka uppgörelse med Strindberg.23

Strindbergskommittén hade fäst synnerlig vikt vid att gåvan till diktaren verkligen skulle komma från hela nationen och att »varje tillstymmelse till politisk prägel» över manifestationen måste undvikas. I uppropet stod det att nationalgåvan var en angelägenhet »utom samhällsklassernas och lifsåskådningarnas motsatser». Så går då Strindberg själv och till den grad politiserar sin födelsedag. Hjalmar Branting hade som socialdemokraternas ledare säkert inga invändningar mot angreppet på den gamla ministären – mer tvehågsen var han måhända till hyllningen av den nya eftersom den lämnade hans eget parti utanför – men som aktiv i Strindbergskommittén och en av de tre som skulle överlämna gåvan till författaren den 22 januari, bör han ha känt sig något besvärad. Han kunde inte avstå från att i *Social-Demokraten* kommentera Strindbergs artikel, men han återgav därur bara en del av ärebetygelserna åt de liberala statsråden och ingenting av kritiken mot den lindmanska regeringen.24

Riktigt generad var Nathan Söderblom över Strindbergs tilltag. Lovprisningen av verdandisterna i den nya regeringen – de som sålunda arbetat utan lön och utstått svåra lidanden alltsedan 1882, då föreningen Verdandi grundades – tilltalade honom inte. Den dogmatiska kulturradikalismen, fördomsfullheten som han menade sig möta hos »Upsalaradikalerna, en del»25 hade alltid ingivit honom motvilja. Även talet om Arvid Lindman som landsförrädare måste ha upprört honom. Lindman var hans vän från tiden de var skolkamrater i Hudiksvall. Därtill låg vid denna tid Söderbloms politiska sympatier på grund av försvarsfrågan närmare högern än de frisinnade.

Vad Söderblom skrivit om Strindberg under dennes levnad och omedelbart efter hans död, texter som alla publicerades – i samtiden eller senare – hade tillkommit i situationer när författaren skulle hyllas eller då det fanns anledning att framhäva hans storhet. Berömmet, de starkt erkännsamma orden övervägde följdriktigt i dessa uppsatser och uttalanden. Skorrade det då aldrig? Innehöll Söderbloms kommentarer till August Strindbergs författarskap och till hans person ingen kritik? Att sådan förekom har dock i det föregående redan framskymtat.

Det går inte att fastställa hur tidigt Söderblom uppmärksammade Strindberg. Först från studenttiden finns läsupplevelser dokumenterade. Senhösten 1888 avsätter den 22-årige filosofie kandidaten Nathan Söderblom några dagar åt koncentrerat studium av skönlitteratur: Ibsen, Heidenstam, Tolstoy, med flera författare och – den »snillrike» Strindberg. *Skärkarlsliv*, framställt med »breda, saftiga, uttrycksfulla pänseldrag» gör den unge läsaren förtjust. Här ser han diktaren avlägga provet för att komma »in i Akademien». Men han störs av bokens »snuskigheter». Sedliga invändningar har han också mot *Fröken Julie*. Förordet fängslar, tillstår han, då det innehåller så mycket tänkvärt, att man nästan får sympati för den här så »medvetet framlysande naturalismen». Skådespelet självt emellertid – »parodiskt, löjligt, fräckt» och djuriskt – får underkänt: det dramat borde Strindberg »aldrig ha skrivit».26

Många år senare, 1907, under ett censorsuppdrag passar professor Söderblom på att ta sig an *Utopier i verkligheten*. Missnöjet med Strindbergs lättsinniga förhållande till fakta framkommer redan nu. »Vackert», kommenterar Söderblom, »men utan en aning om samfund och historia och med en barnsligt-anarkistisk måttstock på människorna» – för att omedelbart tillägga: »men briljanta skildringar».27 I september samma år läser Söderblom *Svarta fanor* och finner den »trots sina ohyggliga gemenheter sedligt renande», som han anförtrodde en nära vän, dock med tillägget: »Strindberg är ett väldigt snille, men en undermålig, otreflig karaktär». Med mer karaktär och mer lärdom hade han blivit än större, menade Söderblom då.28 Han var sålunda inte okritisk. I framställningen till Nobelkommittén, i svaret på enquêten om varför han undertecknat Strindbergsuppropet och i brevet till Heidenstam påtalades, att allt vad Strindberg skrivit inte var haltfullt, att han som person kunde vara »under önskan» och att hos honom fanns både slarv och gemenhet, pjolt och gallimatias. Men anmärkningarna ger trots allt intryck av att vara fällda i förbigående. De gör inte allvarligt intrång på den stora uppskattning av Strindberg Söderbloms texter i övrigt visar.29

Likväl fann Söderblom författarens '22-januariartikel' tillräckligt irriterande för att känna behov av att gå till rätta med August Strindberg som sanningsvittne. I den kritiska genomgång Söderblom företog radade han i katalogform upp exempel ur Strindbergs verk i avsikt att visa upp diktarens ombytlighet och ställa hans omdöme och karaktär i tvivel. Som rubrik satte han: »Strindberg. Sanningsvittne – skald.»30

Sanningsvittnet far lätt vilse. Sanningsvittnet klämmer till med ett groft ord om nattvarden: ' ' Ha, reformator, profet! Det blir tryckfrihetsmål. Än mer martyr! Sanningsvittnet lyser en annan gång alla darwinister i bann, de äro äfflingar – språket eger för denne man inga undangömda skrymslen eller afträden. Nu hyllas han som trons försvarare. Äntligen fick förnekelsens Goliath sin David. Hell!31

Sanningsvittnet bevisar: Södra korset ergo Gud. Sanningsvittnet håller uppbyggelse: Skulden betald, Kristus. Ena skamsidans folk dra en lättnadens suck, de tillhöra ju den finaste fin-de-siëcle-kulturens dagsljus. Man förlåter sanningsvittnet hvad det tidigare bevisat och uppbyggt med.32

Sanningsvittnet, fördomsfritt, oförskräckt, nästan en Stefanus i djärfhet (fastän applåderad) omvärderar alla värden. Olaus Petri en samvetstummare, G. Vasa en vankelmodig spring-hit-och-dit, G. Adolf. – Ändtligen fick man veta det! Afslöjade och ändå fanns patriotism med lagom att värma själen. (Det fina) Folket sprängde teatern. Historien står där med skammen som förfalskare. Sanningen, omutlig framförer allt. (Märkvärdigt hvad alla voro lika August Strindberg och Erik XIV).33

Humbugen skulle avslöjas på närmare håll. En man, som världen beundrar, ertappas på bar gärning med att inte ha sett en karta. Han tar det tacksamt, vetenskapligt, lugnt. Nej, det var inte meningen. Ned i stoftet högfärdige usling! Karlen blef arg, häfde ur sig åtskilligt. Sanningsvittnet blef åter martyr. Sanningsvittnet har monopol på gift och fördömelse – liksom Rousseau o. Dostojevski o. Kirkegaard för resten. Ett annat sanningsvittne, som aldrig riktigt lyckats bryta igenom, fann strax förut snillrikt ut, att samme man – som liberal-radikal opinion i vårt land envist ignorerat och förhånat tills utlandet och vetenskapen blevo för starka – i själfva verket lancerats tills sitt världsrykte af den judiska prässen! [Skrivet på tvärs över sidan:] Inte bara världsberömd i Stockholm.34

Sanningsvittnet höljde sin mors minne med smälek. Att säga något öga mot öga är obehagligt. Men när julen kom och böckerna, då fick man se. 'Med manligt mod' svängdes straffets gissel – mot den första hustrun, mot dem, som sanningsvittnet pinats af tacksamhet till. Det är sannt – 'modet' sträckte sig till att genomborra ett porträtt och idka svartkonst, men ej till att erkänna ett fel, för hvilket en kamrat fått lida oskyldig.35

Så länge det gällde så förlegade förhållanden som moder och hustru, gick det an. Det var realism, sanning. Sedan sprack en annan bomb. Den sprutade på finare folk. En kamrat och hans hem höljdes i smuts. Skulle ett par pojkar i redlig harm ge sanningsvittnet en prosaiskliterär stut? I vanligt hyggligt folks hjärnor – äfven de demoniska literatörerna äro mycket beskedligare och bättre än sitt rykte – lades tankar så stygga, att endast snillet anat dem i sin underjord, i deras lif lades alla orena lustar och förvända laster, som pornografer och sedlighetsifrare syssla med.36

Sanningsvittnet utförde ofarligare storverk. Språkvetenskapen farbar? Sanningsvittnet rörde ihop en alkemistisk gallimatias ur lexika – liksom tidigare ur retorten.37

Sanningsvittnet företog sig äfven att reformera samhället. I en handvändning. Författningsrevision. Fosterlandsförrädaren (läs Lindman!) och förtryckare. Stackars Folket! – Äfven mörkret har sin ljuspunkt. David Bergström och de andra ädla martyrerna, som offra trettio år under hugg och slag sitta vid konungens rådsbord.38

Därmed hade Söderblom nått fram till situationen för dagen. Och här vänder framställningen. Söderblom vill i fortsättningen betona hur sanningsvittnet – Strindberg – arbetar under ett *tryck* som få eller ingen anar. Han *måste* säga ifrån varje gång han sett »en bit fåfänga, uppblåsthet, själfglädje eller en bit humbug – en falsk gest» – medan varje gest från hans egen sida »varit äkta, blodigt äkta». Motiven hos Strindberg är blandade, menar Söderblom, men han finner plikten att tala nödvändig – ett »oundvikligt sanningskraf».

Strindberg skonar inte sin egen person. Gisselslagen träffar honom själv hårdast. »Är han själfplågare?» Frågan ställs. Han talar i varje fall inte för ro skull, ej för egen, skriver Söderblom först men tillägger – och tänker uppenbarligen på *Sömngångarnätter* – »jo, för att frälsa sin själ».39

Anspråkslös. En man som på sin höjd »gjort sin skyldighet och odlat skaldekonsten». Söderblom citerade här, ser man, Strindbergs ord om sig själv i *Aftontidningen* på födelsedagen. Men Söderbloms egen sammanfattning lyder: »Skald, tolk, upptäckare, mänsklige resenär. Vår Dante, Shakespeare, Rousseau, Kirkegaard, Dostojevskij på en gång. Ingen lik. Andens frihet. De stora enkla värdena, eviga. Andens ok, uppåt, hemlängtan.»

På manuskriptets omslag meddelar Nathan Söderblom till sist, att vad han här skrivit »innehåller hälften af min mening om Strindberg».

Nathan Söderbloms uppgörelse med Strindberg verkställdes under det omedelbara intrycket av författarens angrepp på den gamla regeringen och glorifiering av den nya – simpelt det ena och löjligt i sin överdrift det andra som Söderblom såg det. Han skriver av sig den olust han känner genom att rada upp undermåliga handlingar Strindberg gjort sig skyldig till.

Katalogen av exempel på dåligt uppträdande och felbedömningar får emellertid inte bli sista ordet. Förklaringar finns, tolkningar må göras. Till slut kan inte ens dessa förfärande prov på »afund, feghet och hämnd» förta eller ens fördunkla storheten hos August Strindberg. Han är och förblir »ingen lik».

En återklang av försöket att ställa Strindberg till svars – det förblev ofullbordat och kom aldrig längre än till skrivbordslådan – förnims i uppsatsen »Till frågan om Strindberg och religionen». Söderblom konstaterar där: »Kapitlet om Strindberg såsom sanningsvittne är oskrivet ännu. När Sven Hedin eller den avgångna regeringen få sig skäppan full, jubla de ena. När Ellen Key eller 'äfflingarne' än grundligare hudstrykas, jubla de andra. Jag kan icke följa med på någondera hållet.» Men förklaringen, understryker han, låg i »det religiösa tvång» Strindberg kände att »tala och handla».40

Den 19 maj 1912

Vem som anmodade Nathan Söderblom att jordfästa August Strindberg är inte känt. Möjligen var det Hjalmar Branting, som av Strindberg själv ombetts hjälpa familjen med begravningen, när tiden var inne. För Branting skulle Söderblom ha varit ett tillatalande val, har det sagts, med tanke på stödet denne givit arbetarrörelsen under storstrejken 1909.41 Troligare är dock, att stadsnotarien Nils Andersson, vilken var Strindbergs förtrogne och vän också med Nathan Söderblom, var den som på familjens uppdrag bad den senare att officiera.

August Strindbergs jordfästning söndagen den 19 maj 1912 ägnades i tidningar både inom och utom huvudstaden fylliga reportage, i vilka även Nathan Söderbloms medverkan naturligen uppmärksammades.42 Men de viktigaste källorna till kunskap om vad Söderblom företog sig och observerade det dygnet är ett brev till hustrun på söndagskvällen43 samt två samtida uppteckningar av hans hand: den ena om andaktsstunden i sorgehuset i morgonväkten, den andra av föremålen på Strindbergs sängbord.

Söderblom ute på censorsresa hade tagit tåget från Örebro till Stockholm den 18 maj och vid ankomsten på kvällen mötts på perrongen av Nils Andersson – »guld i hjärtat, heder, gudstro», skrev Söderblom om honom. Vid spärret väntade Strindbergs tre barn: Karin – »lik honom, tärd, med ömma, varma, rädda kvinnoögon», Hans – »ljus, och, innerlig», Greta – »vänlig, mer försigkommen, modern troligen» – sådant var intrycket Söderblom fick av dem. Karin Smirnoff och Greta von Philp hade sina män med sig och Hans Strindberg sin hustru. I ett rum på Park Hotel bestämdes så att påföljande morgon skulle en andaktsstund hållas 6.30 i hemmet innan begravningståget satte sig i rörelse.44

På morgonen kl 6 är gatorna som på dagen, berättar Söderblom. Han kommer in i trerumslägenheten adress Drottninggtan 85, ser omedelbart i enkelheten kontrasten till andra författarbostäder: »tänk Maeterlinck och de andra!» och kommenterar, att här bor en »evighetsvandrare utan mycket bagage». Till Nils Andersson hade författaren mer än en gång sagt: »Det här (jordelifvet) är ett dåligt ställe». Karg och levande finner Söderblom miljön.45 I väntan på att akten kan börja granskar han böckerna på den avlidnes sängbord.

Ljusen runt kistan tänds. Man stänger dörren om sig: officianten, de tre barnen och trotjänarinnan Mina Boklund. Nathan Söderblom inleder andakten:

> Herren bevare din utgång och ingång nu och till evig tid. Innan August Strindberg lemnar denna boning, vilja vi tacka Gud som lagt sådana gåfvor i en människa. För de många läsande som nu och i kommande tider skola i hans skrifter möta hans brinnande ande, är han den store förf., det gåtfulla, mäktiga snillet. För Er är han något mer, en far, en fader som nu gått hädan. Gud välsigne Eder för all ömhet och de goda minnen, hvarmed Ni kanske stundom omedvetet förljufvat hans väg. Sin väg fattade han alltmer såsom en tung, ofvanefter pålagd mission. Men han trodde fast på Guds barmhertighet. Nu har han efter möda och strider vunnit den goda eviga ron. Här var hans hem. Ett hem är en helgedom. Ingen har skönare skildrat hemmets helgd än han. Nu beder jag innerligen för Eder, unga vänner: Gud skydde Edra hem för fara! Herren hjälpe oss att rätt lefva, fast förtrösta och ärligt dö.

Så läste Söderblom Kyrie eleison. Den lilla skaran sjöng psalmen 424:6 'Ack låtom oss lova och bedja vår Gud, när stunderna växla och skrida'. Den korta gudstjänsten slutade med Fader vår och Välsignelsen. Sist upprepade Nathan Söderblom bönen: »Herren bevare din utgång och ingång nu och till evig tid.»46

Söderblom väljer att i sitt anförande åter betona hur starkt diktaren kände plikten som var ålagd honom att tala och handla. Lovsången till hemmet måste ha avsett skildringen i *Svarta fanor* om mannen som hyr en våning och ställer den i ordning med fortsättningen: »Om han nu hemför en maka, och där födes ett barn, då blir det ett heligt rum och det kallas hemmet. De tre, maken, makan, och barnet äga det icke tillsammans, och icke så att envar äger en tredjedel, utan envar är ägare till det hela, utan att kunna avyttra det, och det

finns intet räknesätt som kan avgöra detta förhållande; det går icke med bolagsräkning, ty här existerar intet bolag. Det är familjens outgrundliga hemlighet, det är treenighetens problem.» Det berömda stycket skulle Söderblom en gång citera i sin helhet i ett föredrag betitlat »Hemmet» i Stockholms konserthus den 18 februari 1928.47

På Norra kyrkogården ser Nathan Söderblom, där han står invid graven, framför sig på en sluttning »arbetarna under röda, studenterna under hvita fanor». Till höger har han de sörjande, till vänster prins Eugen och regeringen. När han sist efter bibelorden läser Lasse Lucidors psalmvers »Döden gör mig intet häpen» i den ursprungliga version psalmkännaren Liedgren skrivit ned åt honom48 hör han som ackompanjemang den lantliga klockan i Solna kyrka kalla till tidig gudstjänst. Söderblom bevittnar så fackförbundens fanor defilera och sänkas över graven: »klumpiga, granna målningar ur yrkenas lif» och iakttar skarorna som följer: »Trådslitna tidningsbud. Välfödda metallarbetare. Finklädda bryggeriarbeterskor». På varje fana ser han ord med innebörden: 'Enighet ger styrka'.

Kyrkohandbokens ritual skulle följas men ingenting därutöver förekomma vid jordfästningen hade Strindberg själv bestämt. Söderblom hade på arket med Lucidors psalm nedtecknad skrivit upp fem av de bibelspråk han valt. Ytterligare ett, som anfördes först, står på ett annat papper med en främmande handstil. Någon tid innan hade Söderblom fått brev från »En Strindbergsbeundrare», som hövligt erinrade om, att Strindberg sagt att han velat citera några verser ur Predikaren vid Gustaf Frödings bår 1911 och samtidigt uttryckt en önskan, att någon måtte göra detsamma vid hans egen grav.49

Det andra bibelspråket återfinns i Bergspredikan. När Söderblom läste det, med den uttrycksfullhet som var honom egen, sågs han lyfta blicken till de församlade som ville han hos dem särskilt förankra orden: »Saliga äro de som hungra och törsta efter rättfärdighet, ty de skola varda mättade.» För Söderblom var det djupt meningsfullt att förmedla detta Mästarens löfte vid Strindbergs grav – ett sätt att in till slutet erkänna den avlidnes krav på rättfärdighet.50

När akten på kyrkogården är över återvänder Söderblom till Blå tornet. Det är nu han antecknar de böcker och broschyrer på Strindbergs natttduksbord, vilka han börjat undersöka redan på morgonen. Förteckningen blir kort tid efter ett inslag i artikeln i *Bonniers månadshäften*. Därpå möter Söderblom pressen och talar med den om valet av bibelord och psalmer vid begravningen. Till kl. 16 är han av August Strindbergs barn ombedd att med dem inta en »enkel middag i enskilt rum å Grand Hotel Royal». Men den inbjudan måste han ha avböjt. Ty då sitter han på tåget till Karlstad, där han måndag morgon skall vara censor i studentexamen. Därför får brevet till hemmet, som säkert är Söderbloms sista handling denna märkliga dag, den rofyllda avslutningen: »Jag satt en stund nyss vid Klarelfven och tittade på hvirflarna. Nu kväll, ljuflig.»

Erik Hedén – författare till den första, alltjämt märkvärdigt levande Strindbergsbiografin – var på plats den 19 maj 1912 som *Aftontidningens* utsände. Tio år tidigare hade han varit bjuden till måltid i Staby prästgård.51 Nu vann värden den gången, Nathan Söderblom, av sitt sätt att genomföra jordfästningen hans och den övriga pressens uttalade respekt. Akten gjorde, skrev man, »det mäktigaste intryck» och blev i all sin enkelhet »af den mest storslagna och gripande verkan» – »ett minne för lifvet för alla dem som bevittnade densamma».52

De texter ur bibeln Söderblom föredrog vid graven var noga uttänkta – lika menings- som stämningsfyllda, intygade Hedén. Men *ett* citat hade Söderblom lagt till, spontant, samma morgon. I en andaktsbok på diktarens natttduksbord hade han funnit kraftigt markerat ett Johannesord, som i situationen grep honom särskilt: »Om vårt hjärta fördömer oss, så är Gud större än vårt hjärta och vet allting». Bibelspråket, som lästes sist, var med i det ursprungliga urvalet, hämtat från Uppenbarelseboken för att ge tröst åt de sörjande. Nu avslöjade andaktsbokens understrykningar, att Strindberg själv stannat inför dess strålande vision av en ny himmel och en ny jord och satsen: »Se, jag gör allting nytt.»

Söderblom förrättade jordfästningen av en man, om vilken han samma morgon sagt: »Han trodde fast på Guds barmhertighet». Strindberg förlitade sig på den., ty i hans religion fanns fruktan och bävan, skrev Söderblom tre dagar senare i sin sista artikel om författaren och tillade: »han dog som en kristen»; inte omvänd under galgen utan med en tro härdad i inre kamp av sällsynt hårdhet.

Det enda nödvändiga: »Själanöden, världsgåtan, frälsningen» var vad som dragit August Strind-

berg till kristendomen. Det var Söderbloms slutsats om honom – »titanen» – som själv betytt för religionen »mer än år av kult och predikningar».53

Staffan Runestam

NOTER

1 Berendsohn, W.A., »Nathan Söderblom om Strindberg», *Gymnasisten* 23(1949) s. 2–3; Delblanc, S., »Nathan Söderblom», *Den svenska litteraturen*. Bd 4. Sthlm 1989 s. 179; Henningsson, P., »Nathan Söderblom, Strindberg och nittiotalisterna», *Studiekamraten* 33(1951), s. 99–100; Liedgren, E., »Strindberg och Söderblom», *Vestmanlands Läns Tidning* 14/5 1937; Sjöholm, Ö., »Strindberg – sista akten», *Upsala Nya Tidning* 10/5 1985; Söderblom, Anna, »Till 30-årsminnet av August Strindbergs död», *SvD* 13/5 1942; *Mårbacka och Övralid*. Andra samlingen. Uppsala 1941 s. 480 ff. och *På livets trottoir*. Del 2. Lund 1956 s. 143–149.

2 K. Hildebrand t. N. Söderblom 12/1 1909 (N. Söderbloms samling. Brev, UUB). Brev, manuskript m.m. ur N. Söderbloms samling, UUB i forts. cit. blott NSS.

3 A. Bonnier t. N. Söderblom 14/5 1912 (NSS); Söderblom, N., »Till frågan om Strindberg och religionen», *Bonniers månadshäften* 1912:6 s. 435–441. Manuskriptet till uppsatsen i NSS.

4 Söderblom, Anna, *På livets trottoir* s. 145 ff., 156 ff., 159 f. Både i *SvD* 13/5 1942 och i memoarboken publicerade Anna Söderblom det även på andra håll offentliggjorda brevet från August Strindberg till Nathan Söderblom 18/3 1912 med återbetalning och tack för ekonomiskt bistånd i Paris 1894–95 samt NS' koncept till svar 21/3 1912. Om denna insamling hade NS på sin tid själv rapporterat: »För ögonblicket har jag i uppdrag att tigga åt Strindberg, som är öfvergifven af sin andra fru, är sjuk och vill in på sjukhus» (N. Söderblom t. H. Palmgren 11/1 1895, NSS)); Andrae, T., *Nathan Söderblom*. Uppsala 1931 s. 183. Jfr Brandell, G., *Strindberg – ett författarliv*. Del 3. Sthlm 1893 s. 99.

5 Söderblom, N., *Svenskars fromhet* s. 287 f., s. 302. För enkelhetens skull refereras till omtrycket av de båda uppsatserna under rubriken »Strindberg och religionen» i citerat arbete s. 287–306. Jfr satserna »... den kristna gudstro som han i olika former hade hyllat under större delen av sitt liv» (Brandell, G., *Strindberg – ett författarliv*. Del 4. Sthlm 1989 s. 290) och »Strindberg var hela sitt liv besatt av religiösa problem» (S. Delblanc i *Den svenska litteraturen*. Bd 4 s. 179).

6 Söderblom, N., *Svenskars fromhet* s. 288 f., 302.

7 Söderblom, N., *Sveriges kyrka*. Sthlm 1908 s. 37.

8 Fil.dr Harald Heyman i *AT* 14/5 1912. På pressklippet skrev Söderblom: »I en hyperbolisk nekrolog över Strindberg skrives Gud med litet g!» (NSS); Söderblom, N., *Svenskars fromhet* s. 302.

9 Söderblom, N., *Svenskars fromhet* s. 288 f., 289 ff., *När stunderna växla och skrida*. Del 1. 3:e uppl. Sthlm 1921 s. 7, 113 ff.

10 N. Söderblom t. N.J. Göransson 19/5 1899 (N.J. Göranssons samling, UUB).

11 Söderblom, N., *Svenskars fromhet* s. 293, 302; Strindberg, A., *Vid högre rätt*. Sthlm 1899 s. 300; Söderblom, N., *Tal och skrifter*. Del 4. Malmö 1930 s. 55.

12 N. Söderblom t. S. Gabrielsson 13/2 1909 (Hdskr i mfilm 1961/1, UUB).

13 *DN* 24/2 1909; Söderblom, N., *Svenskars fromhet* s. 297. Jfr Kulling, J., *Att spjärna mot udden*. Sthlm 1950 s. 110.

14 Söderblom, Anna, *På livets trottoir* s. 48; Söderblom, N., *Svenskars fromhet* s. 289, 294 f., 304; S. Delblanc i *Den svenska litteraturen*. Bd 4 s. 56.

15 Söderblom, Anna, *På livets trottoir* s. 146 ff.

16 *DN* 14/11 1911; Söderblom, Anna, *På livets trottoir* s. 159 f.

17 R. Bergh t. N. Söderblom 23/1 1911 (NSS); jfr Berendsohn, W.A., *Strindbergs sista levnadsår*. Sthlm 1948 s. 155; Meidal, B., *Från profet till folktribun*. Sthlm 1982 s. 195. Strindbergskommittén konstituerades den 25/1 1911 men ett antal intresserade sammanträdde enligt Bergh redan den 18.

18 R. Bergh t. N. Söderblom 20/2 1911 (NSS).

19 Jfr Meidal, B., *Från profet* s. 203.

20 Söderblom, N., *Svenskars fromhet* s. 294; N. Söderblom t. V. von Heidenstam 19/9 1911, tryckt i Söderblom, Anna, *På livets trottoir* s. 159 f. R. Bergh t. N. Söderblom 20/2, 26/3 1911, J. Landquist t. N. Söderblom 4/3 1911 (NSS). Uppropet diskuterades ingående, skrev Erik Hedén (*Strindberg* s. 455). Tyvärr blev uppropet »åtskilligt urvattnat», klagade J.L. Saxon i *En tidningsmans minnen*. Sthlm 1918 s. 246. Söderbloms avslöjanden, Landquists och Berghs brev bekräftar att meningsutbytet inom kommittén varit livligt. Jfr dock Meidal, M., *Från profet* s. 200: »Någon principiell kritik [mot John Landquists förslag till upprop] synes inte ha artikulerats inom Strindbergskommittén.»

21 Lindorm, E., *Gustav V och hans tid 1907–1918*. Sthlm 1936 s. 198.

22 Artikeln publicerades i *Aftontidningen* den 15/1 men det var den kortare versionen i *DN* den 16/1 1912 Söderblom uppmärksammat.

23 Anteckning av Söderblom på manuskriptet »Strindberg. Sanningsvittne – skald.» (NSS).

24 Meidal, B., *Från profet* s. 195, 246 f.; *Soc.-D* 16/1 1912. Jfr Berendsohn, W.A., *Strindbergs sista* s. 155.

25 N. Söderblom t. Anna Söderblom 11/6 1905 (NSS).

26 Dagbok 1888–1890 (NSS).

27 N. Söderblom t. Anna Söderblom 5/6 1907 (NSS).

28 N. Söderblom t. N.J. Göransson 14/9 1907 (N.J. Göranssons samling, UUB).

29 Söderblom, Anna, *På livets trottoir* s. 146 f., s. 154 ff., s. 159 f.

30 Handskrivet manus daterat 23/1 1912 (NSS).

31 NS skrev inte ut det förgripliga ordet 'piccadon', det som ledde till Giftasåtalet. Om *Blå bokens* angrepp på 'äfflingar' och 'darwinismen' se Hedén, E., *Strindberg*. Sthlm 1926 s. 385 & 424.

32 Jfr Lundmark, K., »När Strindberg sökte ett Gudsbevis på stjärnhimlen», *Julskeppet* 1943 s. 25. »Förlossning från skulden ... ger blott religionen» (E. Hedén om *Till Damaskus III* i *Strindberg* s. 341). »Skulden betald, Kristus.» Kanske tänkte NS här på *Till Damaskus* och *Påsk*. Delblanc menade, att NS i sina uppsatser 1909 och 1912 med »lätt hand» gick förbi det svåra problemet med Strindbergs förhållande till försoningsläran (se not 1). Det är omöjligt att här närmare gå in på den kontroversiella frågan huruvida Strindberg kunde se Frälsaren i Kristus. Se dock som exempel i diskussionen: Brandell, G., *Strindberg – ett författarliv*. Del 3. Sthlm 1983 s. 265, Hedén, E., *Strindberg* s. 280, Kulling, J., *Att spjärna* s. 85 f., Lundmark, K., »Strindberg och religionen», *Religion och kultur* 14 (1963) s. 18.

33 NS hade engång själv tillsammans med en entusiastisk publik sett Gustav Vasa. Sarkasmerna i detta avsnitt förklarar varför NS ville få alla anspelningar på de historiska dramerna strukna i hyllningsuppropet till Strindberg. Han var »alldeles för fantasirik och alldeles för litet noggrann för att kunna återgiva gångna tider objektivt och vetenskapligt riktigt» (Hedén, E., *Strindberg* s. 298).

34 NS avsåg härmed Strindbergs försök 1910 att avslöja forskningsresanden Sven Hedin som humbug och polemiken dem emellan som följde (Hedén, E., *Strindberg* s. 447; Wennerholm, E., *Sven Hedin*. Sthlm 1978 s. 159 ff.). Det andra, mindre framgångsrika sanningsvittnet var professorn i civilrätt Alfred Winroth. I maj 1910 kom det långa förordet till hans 1909 utgivna bok *Arf och danaarf* ut. Ett avsnitt av det förra hade rubriken »Israeliterna och pressen», i vilket, utan namns nämnande, Sven Hedin, en man »med skarpa semitiska drag», gisslades som »en reklamkonung, banal i hvarje ord», vilken lyfts till framgång av de »inländska israelitiska tidningarne» (s. cxxvii f.).

35 *Tjänstekvinnans son* och *En dåres försvarstal* åsyftas. Om 'svartkonsten' och att sticka ut ögonen ur porträtt se Hedén, E., *Strindberg* s. 267 och Svanberg, V., »Strindberg och moralen», *Bonniers litterära magasin* 1969 s. 612. Om Strindbergs ungdomssynd att inte erkänna ett fel, för vilket en annan fick lida se Hedén, E., *Strindberg* s. 341. Stycket ger klart besked om varör NS velat stryka orden 'manligt mod' i Strindbergsuppropet.

36 NS har i tankarna Strindbergs *Svarta fanor* 1907, miljön i romanen och framför allt angreppen på Geijerstams men även på andra personligheter i samtiden såsom Ellen Key.

37 Strindberg som misslyckad guldmakare och språkforskare åsyftas. Strindberg, A., *Språkvetenskapliga studier* (Samlade skrifter, 52 Ny uppl. Sthlm 1925); Lagercrantz, O., *August Strindberg*. Sthlm 1980 s. 445; Berendsohn, W.A., *Strindbergs sista* s. 100 f.

38 Strindberg, A., *Folkstaten. Studier till en stundande författningsrevision*. Sthlm 1910. Strindberg, A., »Den 22 januari», *Aftontidningen* 15/1 1912; Lamm, M., *August Strindberg*. 2:a uppl. Sthlm 1948 s. 358. David Bergström var krigsminister i den liberala ministär som tillträtt 1911 och gammal Verdandiordförande.

39 »Nu har jag talat och räddat min själ» (Strindberg, A., *Sömngångarnätter på vakna dagar*. 2:a uppl. Sthlm 1900 s. 77.).

40 Söderblom, N., *Svenskars fromhet* s. 304.

41 Sjöholm, Ö., »Strindberg – sista akten», *UNT* 10/5 1985; Pressen hade redan den 15 maj fått uppgiften från familjen, att Söderblom troligen skulle »anmodas att officiera» (*AB*, *DN* 15/5 1912).

42 T.ex. *StD*, *DN*, *StT*, *SvD*, *Soc.-D* 20/5 1912.

43 N. Söderblom t. Anna Söderblom Karlstad 19/5 1912 (NSS).

44 Med sig hade Nils Andersson Strindbergs psalmbok, som legat på hans nattduksbord med psalmer Strindberg fäst sig vid markerade. Nu valdes de psalmer som skulle sjungas på kyrkogården. Ett häfte med texten till Sv. ps. 471 och 476 trycktes till jordfästningen följande morgon (NSS).

45 Iakttagelserna om Maurice Maeterlinck och jorden som ett 'dåligt ställe' återkom i uppsatsen i *Bonniers månadshäften* 1912:6 s. 436.

46 Manuskriptet med orden vid andaktsstunden i NSS.

47 Strindberg, A., *Svarta fanor*. Sthlm 1907 s. 198; Söderblom, N., *Tal och skrifter*. Del 5. Malmö 1930 s. 186 f.

48 I Emil Liedgrens hem den 17/5 1912 (*VLT* 14/5 1937).

49 Anteckningarna på lösa blad och brevet uppklistrat samlade i konvolut med minnen från Strindbergs jordfästning. Brevet har samma handstil som ingressen på det papper, där det långa citatet ur Predikaren är avskrivet av en tredje hand (NSS).

50 Uppfattningen att just detta bibelord särskilt angick Strindberg har Söderblom så tydligt delat med raden samtida iakttagare och sentida Strindbergsforskare. Jfr t.ex. *AT* 19/5 1912, *Soc.-D* 20/5 1912; Hedén, E., *Strindberg* s. 476; Lagercrantz, O., *August Strindberg* s. 459; Meidal, B., *Från profet* s. 312; S. Delblanc i *Den svenska litteraturen*. Bd 4 s. 179.

51 N. Söderblom t. E. Hedén 14/5 1902 (Ep H 24, KB).

52 *AB*, *AT* 19/5 1912; *StD*, *DN*, *StT*, *SvM*, *Soc.-D*, *GHT* 20/5 1912; E. Liedgren i *VLT* 14/5 1937. Versen ur 1:a Johannesbrevet var i hast nedtecknad med blyerts på arket, där övriga texter var skrivna med bläck (se not 49).